

ПРОФІЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ - ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Вступ. Вхідження України в європейський освітній простір обумовлює необхідність орієнтації навчально-виховного процесу в старшій школі на професійне самовизначення учнів. Означена проблема знайшла своє відображення у законодавчих і нормативних документах, зокрема: Законі України «Про освіту», «Про зайнятість населення», Концепції державної системи професійної орієнтації населення, Концепції профільного навчання тощо.

Постановка проблеми. За цієї обставини профорієнтаційна робота у загальноосвітніх навчальних закладах є одним із пріоритетних напрямів розвитку освітньої галузі. Вирішення означеної проблеми зорієнтоване на подолання суперечностей між: суспільними вимогами до випускника загальноосвітнього навчального закладу, який спроможний здійснити професійний вибір, і відсутністю належної педагогічної підтримки цього процесу; здійсненим випускником загальноосвітнього навчального закладу професійним вибором і запитами сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій є яскравим свідченням того, що проблема профорієнтаційної роботи в старшій школі вивчається вітчизняними вченими і практиками. Увага дослідників спрямовується на вивчення таких її аспектів, як: профорієнтація учнів (Є.Неверкович, Н.Самоукіна, В.Носков та ін.); професійне самовизначення (Н.Варнавська, О.Вітковська, ІЖерносек, Є.Клімов та ін.); соціально-професійне становлення особистості (О.Дубасенюк, В.Кушнір, Н.Ничкало, Л.Лук"янова, Г.Яворська та ін.); психолого-педагогічні основи підготовки молоді до вибору фаху (Г.Балл, Ю.Гільбух, М.Захаров, Г.Костюк, В.Моляко та ін.).

Теоретичне осмислення проблеми профілізації учнів старшої школи як ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (розробники: О. Савченко (кер.), Н. Бібік, О. Ляшенко, Ю. Мальований), Концепції профільного навчання в старшій школі (розробники: Л. Березівська, Н. Бібік (кер.), М. Бурда (кер.), Л. Денисенко, Г. Єгорова, Л. Калініна, В. Кизенко, О. Корсакова, Л. Онишук, С. Трубочева) та активно досліджується за такими напрямками, як: концептуальні засади особистісно орієнтованого профільного навчання в загальноосвітній школі (Н.Бібік, С. Гончаренко, І Лернер, Ю. Мальований, О. Савченко та ін.); сутність та особливості організації профільного навчання (С. Вольянська, П. Лернер, І. Лікарчук, М. Піщалковська, Л. Покроєва, П. Сікорський, Н. Шиян та ін.); науково-методичний супровід організації профільного навчання (Н. Бібік, М. Бурда, Р. Вдовиченко та ін.); зміст навчання та організація навчально-виховного процесу в умовах профільного навчання (С. Вольянська, М.Гузик, О. Лазарев, А. Пентін, Г. Пічугіна, С. Рягін, А. Сологуб, П. Чайченко та ін.); організація допрофільної підготовки в основній школі (Є.Аршанський, А. Пінський та ін.); психологічні аспекти профільного

навчання (Г. Балл, В. Рибалка, С. Максименко та ін.); організація профільного навчання в сільській школі (І. Осадчий, А. Самодрін, Н. Шиян, В. Люлька та ін.); організація профільного навчання в зарубіжній школі (М. Авраменко, Н. Кравець, К. Корсак, Н. Костенко, О. Локшина, О. Савченко та ін.); історія становлення особистісно орієнтованого профільного навчання (Н. Бібік, С. Максименко, К. Корсак, І. Лікарчук, та ін.).

Мета статті - теоретичне осмислення проблеми профілізації учнів старшої школи та визначення особливостей профорієнтаційної роботи в старшій школі за результатами її вивчення.

Методи дослідження. Структурно-системний аналіз та узагальнення даних, отриманих у процесі вивчення літератури; методи опитування: бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ювання.

Результати дослідження. Аналіз стану профорієнтаційної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах м. Києва показав, що впродовж останніх років упроваджуються нові підходи щодо її організації й здійснення. У практику загальноосвітньої і профільної підготовки учнів старшої школи вводять принципово нову складову - профільне навчання.

Профілізація освіти учнів старшої школи є одним із пріоритетних напрямів розвитку освітньої галузі. Саме цей програмний проект спрямований на створення належних умов для реалізації нахилів і здібностей учнів старшої школи в процесі організації та здійснення профільного навчання, забезпечення рівного доступу до здобуття якісної профільної та допрофесійної освіти учнів старшої школи, визначення та розвиток їхніх професійних інтересів, реалізацію ідей неперервної освіти впродовж життя. У столичному регіоні представлено спектр моделей організації диференційованого профільного навчання, серед яких: загальноосвітні навчальні заклади (гімназії, ліцеї), однопрофільні школи; загальноосвітні навчальні заклади, що функціонують на базі вищих навчальних, професійно-технічних навчальних закладів або є структурними підрозділами ВНЗ; загальноосвітні навчальні заклади, що співпрацюють з позашкільними навчальними закладами, міжшкільними навчально-виробничими комбінатами.

У контексті зазначеного варто відмітити, що в місті зосереджено понад 13% вищих навчальних закладів України. У 2010 році мережа вищих навчальних закладів столиці становила сто тринадцять закладів усіх рівнів акредитації. Вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації — сорок чотири, з них: державної форми власності - двадцять шість; приватної - вісімнадцять. Угоди про співпрацю з вищими навчальними закладами уклали чотириста вісімдесят загальноосвітніх навчальних закладів. Основними напрямками співпраці є: довузівська підготовка; наукова підтримка експериментальних педагогічних програм і пілотних проектів загальноосвітніх навчальних закладів; використання матеріально-технічної бази вузу для здійснення науково-дослідницької діяльності учнів і вчителів;

проведення спільних заходів (олімпіад, конкурсів, турнірів, науково-методичних конференцій, фестивалів тощо).

Підготовку фахівців робітничих професій з отриманням повної загальної середньої освіти успішно здійснюють навчальні заклади професійно-технічної освіти столиці їх мережа складає двадцять державних навчальних закладів, серед них: одне вище комерційне училище, чотирнадцять вищих професійних училищ, одне Міжрегіональне Вище професійне училище, одинадцять професійних ліцеїв, три міжрегіональні центри професійно-технічної освіти, один навчально-науковий центр професійно-технічної освіти НАПН України. У столиці функціонує понад двісті навчальних закладів, установ, підприємств, організацій різних типів власності, що здійснюють професійну підготовку кадрів. Підготовка кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів здійснюється за 150-а професіями, серед яких майже половина - інтегровані.

Аналіз сутнісних ознак профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи два можливість з'ясувати, що її особливості детермінуються освітнім середовищем загальноосвітніх навчальних закладів, яке повною мірою забезпечить їхню допрофесійну підготовку. Основними параметрами такого освітнього середовища є:

1. Планування та створення умов для різноманітної пізнавальної діяльності учнів старшої школи, яка сприятиме їхньому професійному самовизначенню: наявність спеціалізованих класів, кабінетів та аудиторій; наявність матеріальної бази для професійної діяльності *учнів*, аудіовізуальних та інших технічних засобів навчання; наявність банків інформаційних даних (у тому числі спеціальної літератури); використання комп'ютерної техніки та засобів Інтернету для розширення уявлень учнів про нові професії; інформаційне забезпечення учнів у галузі науково-технічної і художньої творчості, винахідництва; наявність і використання навчальних відеофільмів; відвідування спеціалізованих виставок і музеїв; надходження книг, періодики, навчальних програм, відеофільмів, слайдів на професійну тематику.

2. Створення емоційного клімату: розвиток інтересу учнів, за якого б їм захотілося більше дізнатися про ту, чи іншу професію, поділитися з отриманою інформацією з батьками та друзями; почуття власного переборювання труднощів у процесі професійного самовизначення; відчуття розширення професійного кругозору; почуття вдячності закладу і вчителям за можливість долучитися до актуальних професійних знань; бажання вдосконалювати свої уявлення і знання про майбутню професію через самостійне формування освітніх запитів.

3. Управління пізнавальною діяльністю учнів у процесі професійного самовизначення: розроблення і створення пакетів на паперових та електронних носіях для індивідуальних завдань; розроблення типових тестів для визначення рівня пізнавальної діяльності в процесі професійного самовизначення; використання мінітекстів (ксерокопій), навчальної літератури для роботи з ними на зашптах із подальшим обговоренням;

використання навчальних відеофільмів (у тому числі на комп'ютерах) і постановкою евристичних запитань і подальшим обговоренням побаченого, пропозиція учням написати твори-судження на тему: «Моя майбутня професія»; організація обговорень і захисту цих творів, стимулювання проектної діяльності учнів; зустрічі з представниками різних професій, підсилення міжпредметних зв'язків; організація дискусій, ділових і рольових ігор тощо; завершення кожного уроку відповідями вчителя на запитання учнів.

Використання середовищного підходу та вищезазначених параметри при вивченні стану профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи показало: освіченість випускника зумовлюється і залежить від освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу і позначається на формуванні його особистісних і професійно важливих якостей, допрофесійна підготовка передбачає ознайомлення учнів старшої школи \ наявною класифікацією видів праці, що не протиставляються діяльності.

Як свідчать результати освітньої практики, учні старшої школи мають бути обізнані зі змістом предметної галузі «Технологія», яка відображає такі аспекти, як: її глосарій; техніко-економічні та соціальні показники перспективної техніки і сучасних технологій; характер праці, кваліфікаційні вимоги до професійних якостей працівників; раціональна організація і культура праці; шляхи отримання професійної освіти; проектна діяльність учнів; раціоналізація, винахідництво; технічна і художня творчість; виконання різноманітних технологічних і професійних завдань; діагностування якостей особистості, які мають професійне значення; оцінювання інформаційного забезпечення та інтелектуальної підготовки учнів щодо розв'язання практичних задач заданого рівня складності.

Технологізація освіченості учнів у процесі реалізації предметної галузі «Технологія» має спрямовуватися на побудову їхніх життєвих і професійних планів. Технологія як метанаука вміщує основи технології, організації, економіки та екології ефективного виробництва, основи інженерної психології і дизайну. На думку дидактів, вона повинна доповнити перелік навчальних дисциплін, спроможних забезпечити формування здатності учня до самовизначення. її предметом є діяльність людей, що спрямовується на виробництво матеріальних і нематеріальних цінностей.

Предметна галузь «Технологія» російськими вченими розглядається як середовище та засіб реалізації нової освітньої галузі «Життєве й професійне самовизначення», яка в умовах профілізації старшої школи набуває особливого значення. Завданням предметної галузі «Технологія» *t* залучення учнів старшої школи до творчості в різних сферах діяльності. Вона базується на єдності теоретичного й практичного осмислення праці, мистецтв, ремесел, наук і професій.

Предметна галузь «Технологія» спрямовується на вдосконалення трудового виховання через інтенсивний розвиток якостей особистості, удосконалення мислення, збільшення банку активних розумових умінь, які необхідні для практичної діяльності, а не на екстенсивне розширення

формальних знань, умінь і навичок У цьому контексті варто зазначити, що професійне самовизначення учнів старшої потребує раціонального поєднання розумової праці з ручною і машинною, яке є передумовою їхнього гармонійного розвитку, та сучасного інформаційного забезпечення, яке вміщує: знайомство з видами діяльності при виконанні ручних, машинних і автоматизованих технологічних операцій; досвід виконання простих і складних операцій, які вимагають (і які не вимагають) інтелектуальної напруги - рутинних і творчих; уяву про характер праці робітників, техніків, спеціалістів різних галузей у процесі створення матеріальних і нематеріальних цінностей; класифікацію професій; відмінностей умов праці; особливості і види заробітної плати працівників різної кваліфікації; знайомство з системою і змістом професійної освіти, правилами й умовами прийому на навчання; уяву про структуру ринку праці; знайомство з системою служби зайнятості і працевлаштування, умовами найма на роботу, специфікою реклами; уявлення про служби психолого-педагогічної підтримки професійного самовизначення, зміст банків психологічного тестування; довідкову літературу з профорієнтації; навчальні відеофільми про різні види трудової діяльності; проспекти навчальних закладів і фірм.

Банк професійних і технологічних випробувань повинен бути поділений на сектори, які дозволять надати допомогу учням при виконанні операцій, що вимагають використання фізичної сили без жорсткого контролю; використання фізичної сили з точним контролем траєкторії робочого інструмента; маніпулювання об'єктами праці, які мають відносно малі розміри й масу; тривалої зосередженої уваги при монотонному виконанні роботи; лише повторення після пояснення або показу; самостійного планування трудових дій; самостійного пошуку необхідної інформації; прийняття самостійних рішень при дефіциті часу; самостійної роботи (без взаємодії з іншими людьми); постійної взаємодії з іншими людьми.

До практичної роботи, яка розширює поле професійного випробування, відноситься не лише технологічна, але й такі види роботи, як: креслення, заповнення технологічної карти, пошук необхідної інформації в довіднику, проведення розрахунків. Професійне самовизначення потребує з боку вчителя зосередження уваги учня не стільки на устрої токарного станка, автомобіля чи комп'ютера, скільки на трудовій діяльності людей, які їх створювали, і людей, які їх експлуатують.

Організація перетворюючої діяльності, власне праця людини, передбачає інтегральну єдність освітньої теорії й практики. У зв'язку з цим у процес викладання будь-якого виду діяльності (наприклад, діяльності лікаря, дослідника, продавця, секретаря, токаря, слюсаря та ін.) доцільно включити спецкурс «Вибір професії». Його орієнтований зміст може бути таким: 1. Професії: масові, спеціалісти, творчі. Рівень освіти і кваліфікації. Середня спеціальна і вища освіта. Навчальні заклади та особливості прийому до них. День відкритих дверей. Престижність професій і задоволеність професійною

роботою. Професійна творчість. Види трудової діяльності в системах: «людина - техніка», «людина - людина», «людина - знак», «людина - образ», «людина — природа». 2. Приклади умов трудової діяльності: монотонність - перемінність; велике - мале фізичне навантаження; велике - мале психічне навантаження; великий - малий ризик; велика - мала відповідальність; велика - мала необхідність підвищення кваліфікації. 3. Приклади. Формули професій. 4. Професійні обмеження та можливі професійні захворювання. 5. Заробітна плата: хто і за що отримує гроші. 6. Проектування і створення освітнього середовища (останнє позитивно впливає на розвиток особистості, її чеснот), яке є ефективним засобом удосконалення навчально-виховного процесу.

Динаміку якісних показників перетворюючої діяльності учня старшої школи в процесі його професійного і життєвого самовизначення відображають такі критерії: інформаційне забезпечення процесу (знайомства, презентація, знання, глосарій, розуміння тощо) як на раціонально-логічному, так і на емоційно-образному рівнях; функціональна грамотність (сприйняття установок і пояснень учителя, письмових текстів; уміння задавати конструктивні запитання; уміння користуватися технічними об'єктами, засобами техніки безпеки тощо); технічне уміння (здатність виконувати трудові операції, стандартизовані програми курсів, маніпулювання об'єктами і засобами праці, здатність досягати заданий рівень якості; оволодіння ручними й машинними операціями, розуміння властивостей матеріалів, правильне застосування інструментів, забезпечення особистої безпеки, раціональна організація робочого місця тощо); інтелектуальна підготовленість (здатність вербалізувати трудові операції, рефлексія трудової діяльності, розуміння постановки навчальних (теоретичних і практичних) задач, достатність об'єму пам'яті, здатність порівнювати предмети за розміром, формою, кольором, матеріалом і за призначенням, адекватне сприйняття нової інформації, уміння користуватися навчальною літературою для раціонального планування діяльності; вольова підготовленість (прагнення виконати поставлені навчальні завдання, уважне ставлення до мови вчителя та до педагогічної ситуації, дотримання культури праці, товариська взаємодія з іншими учнями, бажання виконати завдання (роботу) на високому рівні, толерантне ставлення до зауважень, побажань і порад; вибір темпу виконання завдання; успішне подолання психологічних і пізнавальних бар'єрів, здатність звернутися за допомогою та отримувати її тощо).

Базова трудова культура, яку вчені і практики розглядають як культуру праці, реалізується в творчості, продуктивному мисленні, засвоєнні загальних способів діяльності, у розвитку здібностей до продуктивної діяльності, носить у сучасних умовах не лише і не стільки політехнічний, скільки ергономічний характер. Ця обставина вимагає висунення на перший план вирішальної ролі людини у виробництві матеріальної культури. Саме

тому базову культуру варто визначити як характеристику цивілізації в умовах переходу до постіндустріального інформаційного суспільства

Висновки та перспективи подальших досліджень. Профорієнтаційна робота у загальноосвітніх навчальних закладах не повною мірою задовольняє запити учнів старшої, не надає їм необхідної інформації для побудови життєвих і професійних планів на майбутнє і потребує серйозної підготовчої роботи в системі: вчитель —учень.

Розвиток професійних інтересів учнів старшої школи спрямовується на формування цілісного уявлення про різноманітний світ професій, здатності співвідносити особистісні якості з необхідними характеристиками майбутньої професії.

Профорієнтаційна робота з учнями старшої школи можлива за умови, якщо процес викладання фахових дисциплін осмислюватиметься вчителями в контексті нової філософії освіти, педагогічної антропології, соціології та психології праці.

На основі узагальнення результатів дослідження визначено прогностичні напрями профілізації освіти учнів старшої школи як одного з пріоритетних напрямів розвитку освітньої галузі. Подальшого вивчення потребують проблеми, пов'язані з обґрунтуванням теоретичних і методичних засад профілізації освіти учнів старшої школи на компетентнішій основі та вивченням зарубіжного досвіду.

Список літератури

1. Онищук Л. А. Самовизначення учнів за технологічної освіченості (у системі діяльності загальноосвітніх навчальних закладів) / Людмила Онищук // Освіта і управління. - 2004. - Т. 8. - № 2. - с. 91-94.
2. Осипчук В.Ф. Ефективність профорієнтаційної роботи з учнями / В.Осипчук // Радянська школа. -1973. - № 12. - С 34-40.
3. Федоришин Б.О. Професіографічна робота з старшокласниками / Б.О.Федоришин // Психологія. -1992. -Випуск 39. - С 105-118.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз стану профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи; розкрито її особливості, які детермінуються освітнім середовищем загальноосвітніх навчальних закладів. Профілізація освіти учнів старшої школи як один із пріоритетних напрямів розвитку освітньої галузі має спрямовуватися на організацію й здійснення профільного навчання, забезпечення рівного доступу до здобуття ними якісної профільної та допрофесійної освіти, виявлення професійних інтересів, розвиток здібностей і створення педагогічних умов для їх реалізації, виявлення та розвиток їхніх професійних інтересів, створення педагогічних умов для реалізації нахилів і здібностей, упровадження ідей неперервної освіти.

АННОТАЦИЯ

В статье осуществлен анализ состояния профориентационной работы с учащимися старшей школы; раскрыто ее особенности, которые детерминируются образовательной средой общеобразовательных учебных заведений. Профилизация образования учащихся старшей школы как одно из приоритетных направлений развития образовательной отрасли должно быть направлено на организацию и осуществление профильного образования, обеспечение

качественного и профессионального образования, выявление профессиональных интересов развитие способностей и создание педагогических условий для их реализации, внедрение идей непрерывного образования.

SUMMARY

In the article, the analysis of the state of the professional-oriented work with high school pupils was conducted; its peculiarities which are determined by the academic environment of a comprehensive secondary institution were defined.